

تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی

از منظر ارزش‌های اجتماعی سند تحول آموزش و پرورش

rahnama@qabas.net

abalfazl.kh8@gmail.com

سیداحمد رهنمایی / دانشیار گروه علوم تربیتی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

ابوالفضل خوش اخلاق / کارشناس ارشد علوم تربیتی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

پذیرش: ۹۹/۰۵/۰۹

دریافت: ۹۸/۱۱/۰۴

چکیده

پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی از منظر ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش می‌باشد. پژوهش حاضر با رویکرد کیفی، و به صورت توصیفی - تحلیلی است و از میان روش‌های کیفی، این پژوهش با روش تحلیل محتوای کیفی صورت می‌پذیرد. پس از بررسی و تهیه سبانه ارزش‌های اجتماعی از سند تحول با پای ۹۴/۱۱ درصد، اهداف، متن، تصاویر، پرسش و تمرین کتاب‌های فارسی اول و ششم ابتدایی که به صورت هدفمند از میان کتاب‌های فارسی به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. جهت شناسایی و توصیف ارزش‌های اجتماعی و مفاهیم مرتبط با آنها کتاب‌های فوق‌الذکر مورد تحلیل محتوا قرار گرفت؛ تا علاوه بر توصیف برخی از مزایا و کاستی‌ها در رابطه با ارزش‌های اجتماعی سند تحول، پیشنهادهای جهت بهبود این کتاب‌ها ارائه کنیم. با بررسی کتاب‌های فارسی، این نتیجه به دست آمد که در این متون درسی به ارزش ایثار و وطن دوستی، توجه شایسته‌ای شده است و ارزش‌هایی مانند امانت‌داری، انصاف در روابط با دیگران، تولی و تبری، خدمت به محرومین، عدالت و کارآمدی اجتماعی به هیچ وجه مورد توجه قرار نگرفته‌اند و برخلاف انتظار پرداختن به ارزش‌ها در پایه اول بیش از پایه ششم بوده است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل محتوا، کتاب فارسی، ارزش، ارزش اجتماعی، سند تحول بنیادین.

مقدمه

تصویب رسید (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص ۶). در این سند کوشش شده تا با الهام‌گیری از اسناد بالادستی و بهره‌گیری از ارزش‌های بنیادین آنها و توجه به اهداف راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران، چشم‌انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی تبیین شود (همان، ص ۸).

ارزش‌های معرفی شده در سند براساس آموزه‌های قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم^ﷺ و حضرات اهل‌بیت^{علیهم‌السلام}، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، رهنمودهای رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی^{ره} و مقام معظم رهبری و سند چشم‌انداز بیست ساله و نقشه جامع علمی کشور و سیاست‌های کلی تحول نظام آموزشی تهیه و تدوین شده است و با مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (شامل فلسفه تعلیم و تربیت، فلسفه تعلیم و تربیت رسمی عمومی و رهنامه نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران)، سازگار و مستند به مضامین مندرج در آنها می‌باشد (همان، ص ۱۵)، از جمله ارزش‌های سند ارزش‌های اجتماعی می‌باشد. این ارزش مربوط به روابط انسان‌ها با یکدیگر است (مصباح، ۱۳۹۰، ص ۳۳۴) و با توجه به اینکه عنصر مطلوبیت مهم‌ترین عنصری است که می‌تواند معیار بازشناسی ارزش‌ها از ضدارزش‌ها در هر قلمرو و زمینه‌ای به حساب آید (رهنمایی، ۱۳۹۶، ص ۱۳). می‌توان گفت ارزش اجتماعی، تمامی اموری که در روابط انسان‌ها با یکدیگر مطلوب و با ارزش تلقی می‌شود را شامل می‌شود؛ مانند رابطه همسران با یکدیگر و رابطه والدین با فرزندان، رابطه معلم با متربی، رابطه همکلاسی‌ها، همسایه‌ها، همکاران و... که هر یک براساس موضوع خاص میان افراد برقرار می‌شود.

یکی از عرصه‌هایی که نمایانگر اجرایی شدن این سند در ساختار آموزش و پرورش است، کتاب‌های درسی می‌باشد؛ چراکه کتاب‌های درسی براساس اهداف آموزشی در برنامه درسی تدوین شده و اهداف برنامه درسی براساس سیاست‌های کلان آموزش و پرورش می‌باشد و سند تحول بنیادین به‌منزله تعیین‌کننده این سیاست‌های کلان می‌باشد. لذا با توجه به تأکیدات مکرر مقام معظم رهبری (مدظله العالی) بر اجرایی شدن این سند در نظام آموزش و پرورش بر آن شدیم تا در این پژوهش با تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی به شناسایی و توصیف مفاهیم، تمارین و تصاویر که مطابق با ارزش‌های اجتماعی سند

کتاب درسی در ایران همواره مهم‌ترین نقش را در آموزش و پرورش داشته و همه ساله، وزارت آموزش و پرورش برای دانش‌آموزان دوره‌های مختلف تحصیلی و دانشجویان مراکز تربیت معلم، کتاب درسی تألیف و منتشر می‌کند (صافی، ۱۳۸۴، ص ۶۱). معلمان و دانش‌آموزان، ساعات بسیاری را برای خواندن کتاب‌های درسی اختصاص می‌دهند. کتاب درسی به‌ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز محور مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب می‌شود. همچنین فعالیت‌ها و تجربه‌های تربیتی معلمان و فراگیران، حول محور کتاب درسی سازماندهی می‌شود و نیاز به تحلیل و بررسی دارد. این تحلیل به دست‌اندرکاران و مؤلفان کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا در هنگام تهیه و تدوین و یا گزینش و انتخاب کتاب درسی تصمیم‌های مناسبی را اتخاذ کنند. نوعی از تحلیل‌هایی که برای برنامه‌ریزان درسی، مؤلفان، و تصمیم‌گیرندگان برنامه‌های درسی بسیار مفید و ضروری است، تحلیل محتواست. این نوع تحلیل‌ها کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزای مطرح‌شده در قالب دروس کتاب، مورد بررسی عملی قرار گرفته و با اهداف برنامه درسی، مقایسه و ارزشیابی شوند (رسولی و امیرآشتیانی، ۱۳۹۰، ص ۳۷).

مهم‌ترین دوره تحصیلی در تمام نظام‌های آموزش و پرورش دوره ابتدایی است؛ زیرا شکل‌گیری شخصیت و رشد همه‌جانبه فرد در این دوره، بیشتر انجام می‌گیرد. این دوره تلاطم‌بخش مهارت‌های شناختی، زیستی و اجتماعی کودک بوده و دارای اهمیت بسیاری است و به‌خاطر این اهمیت است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر عمومی بودن، اجباری بودن و رایگان شدن این دوره تأکید شده و فراهم کردن شرایط تحصیل در این دوره از وظایف دولت برشمرده شده است (صافی، ۱۳۸۴، ص ۴۰ و ۴۱).

با توجه به پیشرفت سریع جوامع و همچنین مواجه شدن با مشکلات و مسائل مختلف باید روزبه‌روز به رشد و تعالی آموزش و پرورش پرداخت. یکی از اسناد بالادستی که جهت رشد و تعالی آموزش و پرورش و ارتقا تربیت‌یافتگان آن تهیه شده است، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است؛ این سند بعد از تصویب سند فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران در جلسات متعدد سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ در شورای عالی انقلاب فرهنگی به

نسبت به دیگر روش‌های تحلیل محتوا از فرایند ساختارمندتری برخوردار است (همان، ص ۲۴).

تحلیل محتوا در این پژوهش از نوع قیاسی است؛ چراکه مقولات به‌طور قیاسی و با استفاده از مطالعات قبلی و نظریه‌های علمی موجود و مرتبط تشکیل شوند و با توجه به همان مقولات کتاب‌های درسی مورد بررسی قرار می‌گیرد که در این تحقیق مقولات را از سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به دست می‌آید که جهت روایی، آنها را به رؤیت و تأیید کارشناسان مربوطه رساندیم و نیز جهت پایایی این تحقیق تمام مراحل آن را زیر نظر دو تن از استادان و متخصصان علوم تربیت انجام گرفته است.

برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از منابع نوشتاری استنادی استفاده می‌شود که در این تحقیق شامل کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی می‌باشند، و با توجه به اینکه کتاب درسی متنی است که اهداف آموزشی را در قالب نوشتار، تصاویر و تکالیف عرضه می‌کند (حسن‌مرادی، ۱۳۸۸، ص ۵۰). واحد تحلیل شامل اهداف، متن، تصاویر و پرسش‌ها و تمرین‌ها صفحات کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی است که از منظر ارزش‌های اجتماعی سند تحول مورد تحلیل محتوا کیفی قرار می‌گیرند.

در تحلیل محتوای کیفی نمونه‌های متنی معمولاً به صورت هدفمند و غیرتصادفی از متونی که برای پاسخ دادن به سؤالات پژوهش مناسب هستند، انتخاب می‌شوند (ابوالمعالی، ۱۳۹۲، ص ۸۷). لذا قلمرو پژوهش حاضر تمامی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی انتشاریافته سال ۱۳۹۷ می‌باشد؛ چراکه بیشترین ساعات در دوره ابتدایی به درس زبان و ادبیات فارسی اختصاص یافته است؛ به‌طوری که ۵۰ درصد برنامه کلاس اول ابتدایی را درس زبان فارسی تشکیل می‌دهد (صافی، ۱۳۸۴، ص ۶۰)؛ و زبان فارسی نه تنها میراث ارجمند گذشته و نگاهبان وحدت و رمز هویت ملی ماست؛ بلکه تکیه‌گاه رشد و شکوفایی فرهنگ و ارزش‌ها نیز هست. بنابراین برنامه درسی زبان‌آموزی، بزرگ‌ترین و مهم‌ترین نقش را در این زمینه بر عهده دارد. چنان‌که در مقدمه کتاب راهنمای معلم فارسی اول ابتدایی این‌گونه تصریح شده است: «این کتاب از کتاب‌های اساسی دوره ابتدایی است که باید ایفاگر نقش‌ها و فعالیت‌های گوناگون برای تحقق اهداف زبان‌آموزی و همچنین اهداف ارزشی و نگرشی باشد» و همان‌گونه که بر آموزش زبان و ادبیات فارسی، که با رویکرد ارتباطی

تحول می‌باشند، پیردازیم تا علاوه بر توصیف برخی از مزایا و کاستی‌های این کتاب‌ها در رابطه با ارزش‌های اجتماعی سند تحول، پیشنهادهای جهت بهبود این کتاب‌ها ارائه کنیم.

تحقیقات تحلیل محتوای زیادی بر روی کتاب‌های درسی آموزش پرورش در مقاطع مختلف آن و همچنین با اهداف مختلف توسط متخصصان و دانشجویان صورت گرفته است. برخی از ایشان کتاب‌ها را از لحاظ محتوا و برخی از لحاظ روش و برخی دیگر کتاب‌ها را در راستای اهداف آموزشی و حتی براساس نظریات گوناگون یادگیری و یا براساس دوره‌های رشد و یا براساس دیدگاه‌های افراد مورد بررسی قرار داده‌اند. از جمله تحقیقات تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بر مبنای اهداف و ارزش‌های سند تحول که ارتباط نزدیکی با این تحقیق دارند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

پایان‌نامه *تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی، علوم تجربی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی از نظر مؤلفه‌های توسعه ظرفیت پژوهشی در سند تحول بنیادین* (رعیت‌پیشه، ۱۳۹۲):

مقالات «تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول در مورد ترویج و تعمیق فرهنگ حجاب براساس اهداف سند تحول بنیادین» (معزی و زارعی، ۱۳۹۵)؛ «تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» (قاسمی و کاظمی، ۱۳۹۳)؛ «بررسی سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی از منظر اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش» (مظاهری و دیگران، ۱۳۹۵).

همان‌طور که ملاحظه شد، بسیاری از تحقیقات ذکرشده می‌توانند پیشینه و از منابع این پژوهش باشند. اما لازم به ذکر است که با جست‌وجو در مقالات و پایان‌نامه‌ها تحقیق تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی براساس ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین یافت نشد. لذا تحقیقاتی که به‌عنوان پیشینه ذکر شد، همگی یا در ارزش مورد بررسی و یا در کتاب‌های درسی و یا در پایه‌های تحصیلی با این پژوهش متفاوت می‌باشند.

براساس نظریه شی‌به و شانون می‌توان رهیافت‌های موجود در زمینه تحلیل محتوای کیفی را به سه دسته تحلیل محتوای عرفی، تحلیل محتوای جهت‌دار و تحلیل محتوای تلخیصی تقسیم کرد (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص ۱۵) که پژوهش حاضر با استفاده از تحلیل محتوای جهت‌دار انجام خواهد شد. تحلیل محتوای جهت‌دار

براساس داده‌های ذیل ۹۴/۱۱ درصد به دست آمد. در اینجا لازم به ذکر است برخی از ارزش‌های فوق، مانند وطن‌دوستی و مسئولیت‌پذیری و ظلم‌ستیزی، تولی و تبری و حتی احترام به قانون ممکن است بااصاله ارزش اجتماعی نباشند، بلکه بسیاری از ظهور و بروز این ارزش‌ها در عرصه اجتماع بوده و در انسجام و جهت‌دهی به رفتارهای اجتماعی افراد نقش به‌سزایی دارند. لذا این ارزش با توجه به اهمیت و تاثیرشان در روابط فرد با دیگران است که در این پژوهش از ارزش‌های اجتماعی شمرده شده‌اند. یافته‌های این پژوهش را به ترتیب کتاب‌ها در بخش اهداف کتاب، متن، تصاویر و پرسش و تمرین کتاب ارائه می‌کنیم.

۲. بررسی و تحلیل اهداف کتاب فارسی اول ابتدایی

برای دستیابی به اهداف آموزشی کتاب فارسی، با مراجعه به کتاب راهنمای معلم کتاب فارسی پایه اول و پایه ششم ابتدایی، اهداف مرتبط با ارزش‌های اجتماعی سند تحول کتاب‌های فارسی را به دست آورده‌ایم؛ کتاب راهنمای معلم کتابی است که توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره ابتدایی تدوین می‌شود که این کتاب‌ها راهنمایی برای معلمان است که در آن اهداف آموزشی، شیوه‌های یاددهی و شیوه‌های ارزشیابی در آن موجود است؛ همچنین تمام دروس کتاب به صورت درس به درس در آن بررسی می‌شود و ضمن بیان اهداف هر درس، نکات تدریسی خاص آن درس نیز تذکر داده شده است. بنابراین این کتاب‌ها منابع خوبی جهت دستیابی مستقیم به اهداف آموزشی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی می‌باشند و به همین جهت برای بررسی اهداف آموزشی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی به این کتاب‌ها مراجعه کرده‌ایم. نتایج را به شرح زیر گزارش می‌کنیم:

کتاب راهنمای معلم فارسی اول ابتدایی در چهار بخش تدوین شده است. در بخش اول با عنوان ساختار و محتوای فارسی اول دبستان مفاهیم کتاب و اهداف کلی آموزش زبان فارسی، اهداف کلی بخش نگاره‌ها و اهداف کلی بخش نشانه‌های ۱ و ۲ سال اول دبستان ذکر شده است. بخش دوم مربوط به آموزش نگاره‌ها است و اهداف هر نگاره را به ترتیب نگاره‌های یک تا ده به صورت مجزا آمده است. بخش سوم و چهارم کتاب معلم فارسی اول ابتدایی به آموزش نشانه‌های یک و دو مربوط است. در این بخش تمامی

انجام می‌گیرد، بر انتقال ارزش‌های فرهنگ اسلامی - ایرانی نیز تأکید دارد (برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱، ص ۲۵). لذا بخشی از اهداف کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی علاوه بر زبان‌آموزی اهداف ارزشی می‌باشد که ارزش‌های اجتماعی می‌توانند بخشی از این ارزش‌ها باشند.

این پژوهش از نظر هدف، پژوهشی کاربردی و توسعه‌ای است و امید است که یافته‌های این پژوهش در تهیه و تنظیم کتاب‌های درسی در جهت ترویج ارزش‌ها مورد توجه کارشناسان تدوین کتاب‌های درسی قرار گیرد.

۱. یافته‌های پژوهش پیرامون سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

سند تحول به‌عنوان سندی سرتاسر ارزشی و ارزش‌مدار، اهداف کلی در تعلیم و تربیت نسل جوان جامعه را ذکر کرده و با تأکیدات فراوانی که در ساحت اجتماعی تعلیم و تربیت داشتند، ارزش‌های اجتماعی زیادی در سند یافت می‌شود.

قابل توجه اینکه، سند به صورت خاص این ارزش‌ها را ارزش‌های اجتماعی نامیده است؛ بلکه در این تحقیق با توجه به تعریفی که از ارزش‌های اجتماعی داشتیم؛ آنها را به صورت قیاسی و با واحد تحلیل مضامین، به دست آوردیم که پس از بررسی و تأیید کارشناسان چک‌لیست تحلیل محتوا تهیه شد و در تصویر زیر ارائه شده است:

در پژوهش حاضر برای تعیین روایی از فرم واریس داوری تخصصی (روایی صوری و محتوایی) بهره‌گیری شد؛ به این ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوا، که شامل کلیه ارزش‌های اجتماعی مستخرج از سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بود، در اختیار گروهی از صاحب‌نظران علوم تربیتی برای تغییر و اصلاح قرار گرفت. جهت تأمین پایایی ابزار، از روش ویلیام/اسکات (۱۳۹۱) استفاده شده است؛ بدین صورت که فرم تحلیل محتوا در اختیار پنج نفر از صاحب‌نظران علوم تربیتی قرار گرفت و ضریب توافق آنها

دروس کتاب فارسی ذکر شده و ضمن تشریح این دروس اهداف ارزشی این دروس نیز ذکر شده است.

با بررسی و تحلیل محتوای کتاب راهنمای معلم فارسی اول ابتدایی برای به‌دست آوردن اهداف آموزشی که به ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش اشاره دارند، نتایج زیر به دست آمد:

اهداف این کتاب به ارزش‌های اجتماعی «احترام به دیگران»، «احترام به قانون»، «ایشان»، «خانواده»، «مسئولیت‌پذیری»، «مشارکت اجتماعی و تعاون»، «مهرورزی»، «وحدت ملی و انسجام اجتماعی» و «وطن دوستی» توجه داشته و این ارزش‌ها و یا مصادیق آنها در اهداف کتاب فارسی اول دبستان لحاظ شده‌اند.

- ارزش احترام به دیگران: در بخش اهداف کلی کتاب با مضامینی همچون «رعایت ادب و سلام کردن»، در صفحه ۲۰ کتاب راهنمای معلم به آن شده است؛ در بخش نگاره‌ها نیز با مضامینی همچون «احترام به اعضای خانواده» در اهداف نگاره یک در صفحه ۳۴، «رعایت ادب و احترام نسبت به معلم» در نگاره ۵ در صفحه ۵۹، «ایجاد علاقه به دید و بازدید» در نگاره ۱۰ در صفحه ۷۱ به این ارزش توجه شده است. در بخش نشانه‌ها نیز با مضامینی همچون «احترام به مدرسه و اولیای آن»، «احترام به حقوق هم کلاسی‌ها»، در اهداف درس سوم در صفحه ۹۶ و با مضامین مشابهی در اهداف درس‌های ۱۵، ۱۸، ۲۰ و ۲۱ این ارزش جزء اهداف درس قرار گرفته است.

- ارزش احترام به قانون: در بخش نگاره‌ها با مضامینی همچون «آشنایی با مقررات و قوانین عبور و مرور»، «آشنایی با نقش پلیس» در اهداف نگاره ۳ در صفحه ۵۲، «آشنایی با قوانین مدرسه»، «آشنایی با قوانین کلاس»، «رعایت مقررات عمومی بوستان‌ها» و «رعایت نکات ایمنی باغ وحش» در نگاره‌های ۴، ۵، ۶ و ۸ به این ارزش در اهداف نگاره‌ها توجه شده است و در بخش نشانه‌ها در درس سوم، صفحه ۹۶ با عبارت آشنایی بیشتر با نهاد مدرسه و قوانین آن، به این ارزش توجه شده است.

- ارزش ایشان: در بخش نشانه‌ها در درس ششم و بیستم در صفحات ۱۰۲ و ۱۰۵ کتاب راهنمای معلم فارسی اول ابتدایی با مضامین «تقویت روحیه دفاع از میهن» و «تقویت روحیه تجلیل از شهدا» به‌عنوان ایثارگران واقعی به این ارزش توجه شده است.

- ارزش خانواده: در بخش اهداف کلی کتاب در صفحه ۲۰ با

مضامین «خانواده و اعضای آن و چگونگی همکاری اعضای خانواده با هم و وظایف هریک»، «پدر و مادر و نقش آنها در خانواده و مهربانی مادر»، «مادربزرگ و مهربانی او و داستان‌های مادربزرگ» و «آشپزخانه، کار در خانه، همکاری با والدین»، به این ارزش توجه شده است. در بخش نگاره‌ها در نگاره ۱ در صفحه ۳۴، نگاره ۳ در صفحه ۵۲، نگاره ۱۰ در صفحه ۷۱ با مضامین «آشنایی با نهاد خانواده، اعضا و وظایف هریک»، «آشنایی فرزندان با نقش والدین خود» و «آشنایی با اهمیت نقش پدر بزرگ و مادر بزرگ در خانواده» به این ارزش توجه شده است و در بخش نشانه‌ها نیز در درس‌های ۴ در صفحه ۹۸، درس ۵ در صفحه ۱۰۰، درس ۸ در صفحه ۱۱۱، درس ۱۲ در صفحه ۱۱۹ و درس ۱۵ در صفحه ۱۲۵ با مضامین «تقویت علاقه و احترام به مادر» و مضامین مشابه که در بالا ذکر شد به این ارزش توجه شده است.

- ارزش مسئولیت‌پذیری: در بخش اهداف کلی کتاب در صفحه ۲۸ و با عبارت «درک مسئولیت‌های زیست محیطی و آشنایی با حقوق خود و دیگران» به این ارزش توجه شده است و نیز در بخش نشانه‌ها در اهداف نگاره ۲ در صفحه ۴۸ با عبارت «آشنایی با وظایف» و «ایجاد علاقه نسبت به انجام وظایف شخصی» به این ارزش توجه شده است.

- ارزش مشارکت اجتماعی و تعاون: در بخش نگاره یک، شش و هفت در صفحات ۳۱، ۶۱ و ۶۳ با مضامین «همکاری»، «یاری رساندن به گروه همسالان»، «آشنایی با روحیه همکاری در روستا» به این ارزش توجه شده است و نیز در بخش نشانه‌ها در اهداف درس‌های ۵ و ۱۲ در صفحات ۱۰۰ و ۱۱۹ با مضامین «ایجاد علاقه به همکاری در انجام کارهای خانواده» و «همکاری بین اعضای خانواده» به این ارزش توجه شده است.

- ارزش مهرورزی: در اهداف کلی کتاب با لفظ «مهربانی» در صفحه ۲۰ و با لفظ «دلسوزی برای دیگران» به آن توجه شده و در بخش نگاره یک و دو در صفحات ۳۶ و ۴۸ با مضامین «دوستی، محبت، علاقه، دلسوزی» و نیز «براز محبت نسبت به یکدیگر» به این ارزش توجه شده است.

- ارزش وحدت ملی و انسجام اجتماعی: به این ارزش فقط در نگاره دهم در صفحه ۷۱ با عبارت «آشنایی با آداب و رسوم مردم ایران» به‌عنوان یک عامل وحدت بخش، توجه شده است.

دین، ملی - میهنی، طبیعت، هنر و ادب شکل گرفته است؛ اما این تقسیم‌بندی به صورت آشکار در ساختار کتاب به چشم نمی‌آید (اکبری شلدرد و دیگران، ۱۳۹۱، ص ۲).

کتاب فارسی اول با بخش نگاره‌ها آغاز می‌شود. نگاره‌ها تصاویری هستند برای پرورش سواد بصری دانش‌آموزان؛ چراکه گام نخست در آموزش زبان پرورش سواد بصری به همراه رشد سواد شنیداری است (رک: اکبری شلدرد و دیگران، ۱۳۹۷، مقدمه کتاب). این بخش شامل ده نگاره بوده و عناوین نگاره‌ها به ترتیب شامل «به خانه ما خوش آمدی، بچه‌ها آماده، یک و دو و سه راه مدرسه، به مدرسه رسیدیم، از کلاس ما چه خبر، بازی بازی تماشا، به چه روستایی، چه دنیای قشنگی، در مسجد محله و نوروز در خانه ما» می‌باشد.

بعد از آموزش بخش نگاره‌ها، بخش دوم و سوم کتاب با عنوان آموزش نشانه‌ها (۱) و آموزش نشانه‌ها (۲) که جمعاً دارای ۲۲ درس بوده است و به آموزش نشانه‌های خطی زبان فارسی مربوط است و دانش‌آموزان پس از آشنایی با شکل نوشتاری نشانه‌ها و کلمه‌ها، در کتاب نگارش از نمونه‌ی تحریری آنها، بازنویسی و نمونه‌برداری می‌کنند. در پایان بخش دوم و سوم نیز متن‌هایی جهت تقویت روان‌خوانی آماده است. در پایان هر نگاره و هر درس نیز فعالیت‌هایی برای دانش‌آموزان آماده است که عناوین آنها شامل «بین و بگو، گوش کن و بگو، به دوستان بگو، بگرد و پیداکن، نمایش و بازی» است.

تمامی کتاب فارسی اول ابتدایی به ترتیب صفحات مورد تحلیل محتوا قرار گرفته شد و عبارات و مضامین تمامی تصاویر، متن‌ها و فعالیت و تمرین‌هایی که از مصادیق ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بودند، بررسی شدند و نتایج را به شرح زیر گزارش می‌کنیم:

در کتاب فارسی به ارزش‌های اجتماعی احترام به دیگران، احترام به قانون، ایثار، خانواده، مشارکت اجتماعی و تعاون، مهرورزی، وحدت ملی و انسجام اجتماعی و وطن‌دوستی توجه شده و در تحلیل انجام‌شده برای دیگر ارزش‌ها نه از متن، نه از تصویر و نه در فعالیت‌ها و تمرین‌های کتاب مصادیق و یا مفاهیم مرتبط، یافت نشد.

مفاهیم مرتبط با ارزش‌های اجتماعی سند در کتاب فارسی اول ابتدایی عبارتند از:

نیکی کردن به پدر و مادر، گفتار خوب، رفتار خوب، سلام کردن و اجازه گرفتن مفاهیمی بودن که در ارتباط با ارزش «احترام به دیگران» آمده بودند. این مفاهیم در متن درس‌های ۱۱، ۱۸، ۲۰ و قسمت

«ارزش وطن دوستی؛ این ارزش نیز با مضامینی همچون «ایران و مردم ایران»، «آشنایی با پرچم و رنگ‌های آن»، «آشنایی با کشور ایران و علاقه‌مندی به آن» و «آشنایی با نقشه ایران» در بخش اهداف کلی کتاب در صفحه ۲۰، در بخش نگاره‌ها در اهداف نگاره ۴ در صفحه ۵۶ و در بخش نشانه‌ها در اهداف درس ششم در صفحه ۱۰۲ به آن توجه شده است که درس ششم با عنوان ایران و سرباز به صورت ویژه به ارزش وطن دوستی و ایثار توجه دارد.

به دیگر ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش شامل «امانتداری»، «انصاف در روابط با دیگران»، «تولی و تبری»، «خدمت به محرومین»، «صلح‌جویی»، «ظلم‌ستیزی»، «عدالت» و «کارآمدی اجتماعی» در اهداف کتاب فارسی اول دبستان توجه نشده است.

از میان ارزش‌های اجتماعی سند که در اهداف کتاب فارسی اول ابتدایی به آنها توجه شده است، به ارزش خانواده، احترام به دیگران، احترام به قانون، وطن‌دوستی و ارزش مشارکت اجتماعی و تعاون با پراکندگی مناسبی در بیشتر بخش‌های کتاب توجه شده است؛ به‌ویژه خانواده و به ارزش‌هایی همچون ایثار، مسئولیت‌پذیری، مهرورزی و ارزش وحدت و انسجام اجتماعی توجه بسیار کمی شده است.

بخش اول کتاب فارسی اول ابتدایی شامل نگاره‌ها می‌باشد که در تمامی نگاره‌ها ارزش‌های اجتماعی به عنوان هدف لحاظ شده بودند.

در بخش نشانه‌ها در اهداف درس‌های اول، دوم، هفتم، نهم، دهم، یازدهم، سیزدهم، چهاردهم، هفدهم، نوزدهم و بیست و دوم هیچ‌یک از ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین به عنوان هدف لحاظ نشده است.

۳. بررسی و تحلیل محتوای کتاب فارسی اول ابتدایی

ساختار کتاب فارسی پایه اول ابتدایی به دلیل آنکه آغاز آموزش‌های زبانی است، اندکی با کتاب‌های فارسی پایه‌های دیگر متفاوت است.

تفاوت کتاب فارسی اول ابتدایی با دیگر کتب فارسی مقطع ابتدایی در این است که این کتاب شامل سه بخش «نگاره‌ها»، «نشانه‌های یک» و «نشانه‌های دو»، می‌باشد، و ساختار انتخابی در این کتاب بر مبنای مراحل رشد زبان و توانایی یادگیری، طراحی شده، اما کتاب‌های فارسی دوم ابتدایی به بعد ساختار موضوعی دارند. اگرچه ساختار زبانی این کتاب‌ها نیز در فارسی اول بر پایه موضوع‌هایی نظیر نهادها، بهداشت، اخلاق، دانش و دانشمندان،

پرچم کشور از اساسی‌ترین تصاویر و مفاهیمی هستند که در رابطه با ارزش وطن دوستی استفاده شده است. در کتاب فارسی اول ابتدایی به ارزش‌های اجتماعی امانت‌داری، انصاف در روابط دیگران، تولی و تبری، خدمت به محرومین، صلح‌جویی، ظلم‌ستیزی، عدالت، کارآمدی اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و مهرورزی توجه نشده بود.

۴. بررسی و تحلیل اهداف کتاب فارسی ششم ابتدایی

همان‌طور که گذشت برای دستیابی به اهداف کتاب فارسی ششم ابتدایی به کتاب راهنمای معلم فارسی ششم ابتدایی مراجعه شد. این کتاب در دو بخش تدوین شده است؛ در بخش اول با عنوان تبیین جهت‌گیری‌ها و رویکردهای کلان برنامه درسی، اصول حاکم بر برنامه درسی، مبانی برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی، ضرورت‌ها، رویکردهای حاکم بر برنامه درسی، مخاطبان برنامه درسی فارسی ششم ابتدایی اهداف برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی، آشنایی با ساختار و محتوای کتاب و بخش‌های کتاب فارسی در مهارت خوانداری و مهارت نوشتاری و همچنین درمورد روش‌های آموزش و ارزشیابی توصیفی نکاتی آورده شده است.

در بخش دوم با عنوان بررسی درس‌ها به ترتیب فصل و درس به بررسی این دروس پرداخته و علاوه بر توضیحاتی پیرامون درس، متن درس، تمارین و شیوه‌های تدریس و بیان نکات ضروری و مهم، اهداف آموزشی و ارزشی هر فصل را در ابتدای هر فصل و هر درس را در ابتدای همان فصل و یا همان درس ذکر کرده است.

با بررسی و تحلیل کتاب راهنمای معلم فارسی ششم ابتدایی اهداف آموزشی که به ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش اشاره داشتند به دست آمد و نتایج زیر گزارش می‌شود:

در اهداف دروس کتاب فارسی ششم ابتدایی به ارزش‌های احترام به دیگران، ایثار، خانواده، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و تعاون، وحدت ملی و انسجام اجتماعی و وطن دوستی توجه شده بود.

ارزش «احترام به دیگران» در اهداف کلی کتاب فارسی ششم ابتدایی در صفحات ۶ و ۷ و همچنین در اهداف کلی فصل چهارم در صفحه ۱۰۱ و در اهداف درس هفدهم از فصل ششم در صفحه ۱۷۶ کتاب راهنمای معلم با مضامینی همچون «ارج‌گذاری به احساسات، عواطف و افکار دیگران»، «تقویت حس احترام به

نیایش کتاب در صفحات ۸۸، ۹۶ و ۱۱۵ یافت شد؛ و همچنین تصاویر مرتبط با این مفاهیم و ارزش در نگاره‌های ۱، ۴، ۵، ۷، ۱۰ و تصویری در درس ۳ بخش نشانه‌ها در صفحات ۱، ۹، ۱۳، ۱۶، ۱۷، ۲۴ و ۳۶ یافت شدند. در فعالیت‌ها و تمارین نگاره ۴، ۷، ۱۰ و درس ۱۸ بخش نشانه‌ها در صفحات ۱۰، ۱۷، ۲۴ و ۹۲ یافت شدند.

برای ارزش احترام به قانون در کتاب اول ابتدایی فقط از تصاویر استفاده شده که این تصاویر عبارت بودند از: چراغ راهنمایی و کلاس درسی که قوانینی مثل اجازه گرفتن در آن رعایت می‌شود که در نگاره‌های ۳، ۵، ۶ و درس ۲۱ از نشانه‌ها یافت شدند.

شهید، سرباز، رزمنده از مفاهیمی بودند که ارزش ایثار را منتقل می‌کردند و این مفاهیم در متن درس‌های ۶ و ۲۰ و همچنین تصاویر درس ۶ یافت شدند. در فعالیت‌ها و تمارین مصداق خاصی در رابطه با این ارزش یافت نشد.

از تصاویر زیادی برای انتقال ارزش خانواده استفاده شده، که معمولاً کودکان را به همراه پدر و مادر و یا یکی از آن دو نشان می‌دهد. خانواده، پدر و مادر و همچنین پدربزرگ و مادر بزرگ از مفاهیم اساسی در انتقال این ارزش شمرده می‌شوند. این مفاهیم در متن نگاره ۱ و ۴ و نیز در متن درس‌های ۲، ۴، ۵، ۸، ۱۶، ۱۷ و در بخش روان‌خوانی و نیایش پایانی در صفحات ۴، ۱۱، ۳۳، ۳۸، ۴۰، ۴۱، ۵۳، ۷۸، ۸۱، ۸۵ و ۱۱۵ یافت شدند. همچنین تصاویر در نگاره‌های ۱، ۲، ۳، ۶، ۷ و ۱۰ و تصاویر درس‌های ۴، ۵، ۷، ۸، ۱۲، ۱۳ و ۱۶ در صفحات ۱، ۲، ۳، ۵، ۷، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۲۳، ۲۴، ۳۷، ۴۰، ۴۲، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۶۴، ۶۸، ۸۱ و ۸۲ یافت شدند. در بخش فعالیت‌ها و تمارین نگاره‌های ۱، ۲، ۱۰ و درس‌های ۲، ۵، ۶ و ۱۶ در صفحات ۳، ۴، ۲۴، ۳۲، ۴۲، ۴۶ و ۸۳ به این ارزش توجه شده است.

تصاویر و مفاهیم رفتن به مسجد و همکاری در خانه از مفاهیمی هستند که منتقل‌کننده ارزش مشارکت اجتماعی و تعاون می‌باشند، که در متن درس ۵ و ۲۰ و در تصاویر نگاره ۷، ۹ و درس‌های ۲، ۵، ۱۱، ۱۲ و ۲۰ در صفحات ۱۷، ۲۱، ۳۳، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۶۴، ۹۶ و ۹۷ یافت شدند. در بخش تمارین نیز باید گفت برخی از این فعالیت‌ها و تمارین به صورت گروهی باید صورت بگیرد که به تقویت مشارکت اجتماعی فرد می‌افزاید؛ مانند بخش‌های مختلف نمایش و به دوستانت بگو.

تصاویر اقوام ایرانی و نوروز از جمله تصاویری هستند که وحدت ملی و انسجام اجتماعی از آن به‌دست می‌آید.

نامداران کشور» و «تقویت روحیه ارج نهادن به بزرگان» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «ایثار» در اهداف کلی کتاب فارسی ششم ابتدایی در صفحه ۷، اهداف کلی فصل سوم در صفحه ۷۹، اهداف درس‌های ششم و هشتم از فصل سوم در صفحات ۹۱ و ۹۱ و در اهداف درس یازدهم از فصل چهارم در صفحه ۱۱۹ با مضامینی همچون «دفاع از میهن»، «پاسداری از میهن»، «تقویت روحیه دل‌آوری، مقاومت و پایداری» و «آشنایی با جایگاه و مقام والای شهدا» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «خانواده» در اهداف درس هفدهم از فصل ششم در صفحه ۱۷۶ با عبارت «تقویت روحیه احترام گذاشتن به والدین» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «مسئولیت‌پذیری» در اهداف درس چهارم از فصل دوم در صفحه ۷۰ با عبارت «پرورش احساس مسئولیت دانش‌آموزان در قبال زبان فارسی» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «مشارکت اجتماعی و تعاون» در اهداف کلی کتاب فارسی ششم ابتدایی در صفحات ۶ و ۷ و اهداف درس نهم و دهم از فصل چهارم در صفحات ۱۰۳ و ۱۱۲ با مضامینی همچون «مشارکت در جمع و همکاری با گروه» و «تقویت روحیه همکاری فراگیران» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «وحدت ملی و انسجام اجتماعی» در اهداف درس هفتم با عبارت «یجاد علاقه نسبت به فرهنگ محلی» از عوامل وحدت‌آفرین به این ارزش توجه شده است.

ارزش «وطن‌دوستی» در اهداف کلی کتاب فارسی ششم ابتدایی در صفحه ۷، در اهداف درس پنجم از فصل دوم در صفحه ۷۳، در اهداف کلی فصل سوم در صفحه ۷۹، در اهداف درس ششم از فصل سوم در صفحه ۸۱ و در اهداف کلی فصل چهارم در صفحه ۱۰۱ با مضامینی همچون «روحیه وطن‌دوستی»، «نگرش مثبت به میهن‌دوستی»، «تقویت حس وطن‌دوستی» و «تقویت نگاه مثبت به بزرگان، نام‌آوران و مشاهیر کشور» به این ارزش توجه شده است.

احترام به قانون، امانت‌داری، انصاف در روابط با دیگران، تولی و تبری، خدمت به محرومین، صلح‌جویی، ظلم‌ستیزی، عدالت، مهرورزی ارزش‌هایی هستند که در اهداف کتاب فارسی ششم ابتدایی به آنها توجه نشده است.

در این کتاب بیشترین اهداف آموزشی به ارزش‌های ایثار و

نامداران کشور» و «تقویت روحیه ارج نهادن به بزرگان» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «ایثار» در اهداف کلی کتاب فارسی ششم ابتدایی در صفحه ۷، اهداف کلی فصل سوم در صفحه ۷۹، اهداف درس‌های ششم و هشتم از فصل سوم در صفحات ۹۱ و ۹۱ و در اهداف درس یازدهم از فصل چهارم در صفحه ۱۱۹ با مضامینی همچون «دفاع از میهن»، «پاسداری از میهن»، «تقویت روحیه دل‌آوری، مقاومت و پایداری» و «آشنایی با جایگاه و مقام والای شهدا» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «خانواده» در اهداف درس هفدهم از فصل ششم در صفحه ۱۷۶ با عبارت «تقویت روحیه احترام گذاشتن به والدین» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «مسئولیت‌پذیری» در اهداف درس چهارم از فصل دوم در صفحه ۷۰ با عبارت «پرورش احساس مسئولیت دانش‌آموزان در قبال زبان فارسی» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «مشارکت اجتماعی و تعاون» در اهداف کلی کتاب فارسی ششم ابتدایی در صفحات ۶ و ۷ و اهداف درس نهم و دهم از فصل چهارم در صفحات ۱۰۳ و ۱۱۲ با مضامینی همچون «مشارکت در جمع و همکاری با گروه» و «تقویت روحیه همکاری فراگیران» به این ارزش توجه شده است.

ارزش «وحدت ملی و انسجام اجتماعی» در اهداف درس هفتم با عبارت «یجاد علاقه نسبت به فرهنگ محلی» از عوامل وحدت‌آفرین به این ارزش توجه شده است.

ارزش «وطن‌دوستی» در اهداف کلی کتاب فارسی ششم ابتدایی در صفحه ۷، در اهداف درس پنجم از فصل دوم در صفحه ۷۳، در اهداف کلی فصل سوم در صفحه ۷۹، در اهداف درس ششم از فصل سوم در صفحه ۸۱ و در اهداف کلی فصل چهارم در صفحه ۱۰۱ با مضامینی همچون «روحیه وطن‌دوستی»، «نگرش مثبت به میهن‌دوستی»، «تقویت حس وطن‌دوستی» و «تقویت نگاه مثبت به بزرگان، نام‌آوران و مشاهیر کشور» به این ارزش توجه شده است.

احترام به قانون، امانت‌داری، انصاف در روابط با دیگران، تولی و تبری، خدمت به محرومین، صلح‌جویی، ظلم‌ستیزی، عدالت، مهرورزی ارزش‌هایی هستند که در اهداف کتاب فارسی ششم ابتدایی به آنها توجه نشده است.

در این کتاب بیشترین اهداف آموزشی به ارزش‌های ایثار و

۵. بررسی و تحلیل محتوای کتاب فارسی ششم ابتدایی

ساختار این کتاب در شش فصل و هفده درس تنظیم شده است. کتاب با ستایش خداوند، با شعری با عنوان «به نام آنکه جان را فکرت آموخت» آغاز و با نیایش به پایان می‌رسد. در میان هر فصل و در میان درس‌ها «حکایت»، «بخوان و حفظ کن» و «بخوان و بیندیش» قرار گرفته و با فعالیت‌هایی همچون «درست و نادرست»، «واژه‌آموزی»، «دانش زبانی»، «تصویرخوانی و صدلی صمیمیت»، «گوش کن و بگو» و «نمایش» تکمیل شده است.

شش فصل این کتاب در شش موضوع کلی و اساسی تشکیل شده که عناوین فصل‌ها با توجه به موضوعات تنظیم شده‌اند و عبارتند از: «آفرینش»، «دانایی و هوشیاری»، «ایران من»، «نام‌آوران»، «راه زندگی»، «علم و عمل»، فصل اول کتاب داری ۲ درس و دیگر فصول ۳ درس دارند. و از ۱۷ درس این کتاب درس هفتم از فصل سوم و درس سیزدهم از فصل پنجم آن جهت مشارکت معلمان و دانش‌آموزان در تدوین کتاب و همچنین به منظور توجه به نیازهای محلی و منطقه‌ای و ترویج فرهنگ بومی، سفید عرضه می‌شود.

تمامی کتاب فارسی ششم ابتدایی به ترتیب صفحات مورد تحلیل محتوا قرار گرفته شد و عبارات و مضامین تمامی تصاویر، متن‌ها و تمرین‌هایی که از مصادیق ارزش‌های اجتماعی بودند، بررسی شدند.

با بررسی و تحلیل محتوای کتاب فارسی ششم دبستان از تمامی متن‌ها و تصاویر و فعالیت‌ها و تمرین‌هایی که از مصادیق ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بودند، نتایج زیر گزارش می‌شود:

احترام به دیگران، ایثار، خانواده، خدمت به محرومین، ظلم‌ستیزی، کارآمدی اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و تعاون، مهرورزی، وحدت ملی و انسجام اجتماعی، مهرورزی و وطن‌دوستی ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش هستند که در کتاب فارسی ششم دبستان به آنها توجه شده بود.

احترام به قانون، امانت‌داری، انصاف در روابط با دیگران، تولی و

شش فصل این کتاب در شش موضوع کلی و اساسی تشکیل شده که عناوین فصل‌ها با توجه به موضوعات تنظیم شده‌اند و عبارتند از: «آفرینش»، «دانایی و هوشیاری»، «ایران من»، «نام‌آوران»، «راه زندگی»، «علم و عمل»، فصل اول کتاب داری ۲ درس و دیگر فصول ۳ درس دارند. و از ۱۷ درس این کتاب درس هفتم از فصل سوم و درس سیزدهم از فصل پنجم آن جهت مشارکت معلمان و دانش‌آموزان در تدوین کتاب و همچنین به منظور توجه به نیازهای محلی و منطقه‌ای و ترویج فرهنگ بومی، سفید عرضه می‌شود.

تمامی کتاب فارسی ششم ابتدایی به ترتیب صفحات مورد تحلیل محتوا قرار گرفته شد و عبارات و مضامین تمامی تصاویر، متن‌ها و تمرین‌هایی که از مصادیق ارزش‌های اجتماعی بودند، بررسی شدند.

با بررسی و تحلیل محتوای کتاب فارسی ششم دبستان از تمامی متن‌ها و تصاویر و فعالیت‌ها و تمرین‌هایی که از مصادیق ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بودند، نتایج زیر گزارش می‌شود:

احترام به دیگران، ایثار، خانواده، خدمت به محرومین، ظلم‌ستیزی، کارآمدی اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و تعاون، مهرورزی، وحدت ملی و انسجام اجتماعی، مهرورزی و وطن‌دوستی ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش هستند که در کتاب فارسی ششم دبستان به آنها توجه شده بود.

احترام به قانون، امانت‌داری، انصاف در روابط با دیگران، تولی و

تمامی کتاب فارسی ششم ابتدایی به ترتیب صفحات مورد تحلیل محتوا قرار گرفته شد و عبارات و مضامین تمامی تصاویر، متن‌ها و تمرین‌هایی که از مصادیق ارزش‌های اجتماعی بودند، بررسی شدند.

با بررسی و تحلیل محتوای کتاب فارسی ششم دبستان از تمامی متن‌ها و تصاویر و فعالیت‌ها و تمرین‌هایی که از مصادیق ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بودند، نتایج زیر گزارش می‌شود:

احترام به دیگران، ایثار، خانواده، خدمت به محرومین، ظلم‌ستیزی، کارآمدی اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و تعاون، مهرورزی، وحدت ملی و انسجام اجتماعی، مهرورزی و وطن‌دوستی ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش هستند که در کتاب فارسی ششم دبستان به آنها توجه شده بود.

احترام به قانون، امانت‌داری، انصاف در روابط با دیگران، تولی و

احترام به قانون، امانت‌داری، انصاف در روابط با دیگران، تولی و

صفحات ۴۰ و ۶۸ یافت شد و تصاویر و فعالیت و تمرین مرتبط با این ارزش یافت نشد.

نداشتن ثمره از مفاهیم مرتبط با ارزش کارآمدی اجتماعی است که در درس پانزدهم با عنوان میوه هنر از فصل ششم (علم و عمل) می‌باشد، در صفحه ۹۸ به کار رفته است و همچنین در صفحه در یکی از فعالیت و تمرین ص ۹۹، مرتبط با همین درس به این ارزش توجه شده است و تصاویر مرتبط با این ارزش یافت نشد.

وظیفه، مفهومی است که برای اشاره به ارزش مسئولیت‌پذیری در کتاب به کار رفته است. البته این مفهوم در متن کتاب یافت نشده، و لیکن در تصویر اول کتاب از امام خمینی ره‌نمود ایشان که در پایین عکس ایشان آورده شده، به این ارزش اشاره داشته است. در تصاویر و فعالیت‌های کتاب به این ارزش توجه نشده است.

گروه و همکاری نیز مفهومی است که برای اشاره به ارزش مشارکت اجتماعی و تعاون در کتاب به کار رفته، که در درس‌های دوم و نهم در صفحات ۱۴ و ۶۷ به کار رفته‌اند و در تصاویر و فعالیت‌ها و تمرین به این ارزش توجه نشده است.

محبت و مهربانی از مفاهیم مرتبط با ارزش مهرورزی می‌باشد که در درس دوم، چهارم و هفتم، در صفحات ۱۴، ۱۸، ۳۳ و ۵۶ به کار رفته‌اند و در تصاویر و فعالیت‌ها و تمرین به این ارزش توجه نشده است.

پیوستگی و اتحاد، وحدت و یکپارچگی و برادری از مفاهیم مرتبط با ارزش وحدت ملی و انسجام اجتماعی است. این مفاهیم در درس‌های چهار و پنج از فصل دوم و درس هفت از فصل سوم در صفحات ۳۴، ۴۷، ۵۶ به کار رفته‌اند. بخش «بخوان و بیندیش» درس پنجم در صفحه ۴۷ پیرامون داستانی است که موضوع محوری آن توجه به اتحاد میان اقوام ایرانی است. در بخش تصاویر، تصویر مرتبط با این ارزش یافت نشد؛ و در بخش فعالیت و تمرین یکی از تمرین‌های صفحه ۳۴ به نقش وحدت‌آفرینی زبان فارسی توجه داده است.

میهن عزیز، ایران من، وطن، حب‌الوطن، عشق به میهن از مفاهیم مرتبط با ارزش وطن‌دوستی در کتاب ششم ابتدایی است. این مفاهیم در درس‌های چهار از فصل دوم، شش، هفت و هشت از فصل سوم در صفحات ۳۳، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۶، ۶۱، ۶۲ آمده است. فصل سوم با عنوان «ایران من» این ارزش را به عنوان موضوع محوری خود در نظر گرفته و در تمام درس‌های این فصل به این

تبری، صلح‌جویی، عدالت، از ارزش‌هایی هستند که نه در متن و نه تصاویر و نه تمرین، به آنها پرداخته نشده است.

مفاهیم مرتبط با ارزش‌های اجتماعی سند در کتاب فارسی اول ابتدایی عبارتند از:

«بزرگ‌داشتن بزرگتر و نگاه‌داشتن حرمت» تنها مفهوم مرتبط با ارزش احترام به دیگران در کتاب فارسی ششم دبستان آمده است؛ این مفهوم در درس هفدهم از فصل ششم در صفحه ۱۰۷ و همچنین در تمرین صفحه ۱۰۸ یافت شد.

«نگهبانی از وطن»، «جانفشانی»، «پاسداری از میهن»، «فداکاری»، «شهید» و «دفاع» از مفاهیمی هستند که پیرامون ارزش ایثار به کار رفته‌اند؛ این مفاهیم در درس هفتم و هشتم از فصل سوم با عنوان «ایران من» در صفحات ۵۶، ۵۸، ۶۰، ۶۲، ۶۳ و نیز درس یازدهم با عنوان «شهدا خورشیدند» از فصل چهارم در صفحه ۷۸ عنوان درس، تشبیه شهدا به خورشید است که ایثارگران واقعی بودند و این درس شعری است از سلمان هراتی که شهدا را به خورشید، چراغ، زیبایی و... تشبیه کرده است. شهدا مظهر واقعی ایثارگری و گذشت می‌باشند. تصاویر مرتبط با این ارزش در کتاب فارسی ششم ابتدایی نیز در دروس فوق‌الذکر آمده و تصاویر مربوط به این ارزش در درس هشتم در صفحه ۵۹ و ۶۳ آمده است که تصویر شهید تندگویان و تصویر مرتبط با داستان درس دریاقلی می‌باشند. فعالیت‌ها و تمرین درس هشتم در صفحه ۶۰ و در درس یازدهم در صفحه ۷۹ به این ارزش توجه کرده‌اند.

پدر و مادر تنها مفاهیمی هستند که در جمله‌ای از امام راحل در زیر عکس ایشان در صفحه اول کتاب و در درس دوم شعری با عنوان ای مادر عزیز در صفحه ۱۸ در ارتباط با ارزش خانواده در کتاب به کار رفته است. در این کتاب تصویر و فعالیت و پرسش و تمرین مرتبط با این ارزش به کار نرفته است.

رسیدگی به یتیمان تنها مفهوم مرتبط با ارزش خدمت به محرومان است که در کتاب فارسی ششم دبستان در درس دوازدهم از فصل پنجم در صفحه ۸۸ در شعر شیر خدا در شعر شهریار به کار رفته است و تصاویر و فعالیت مرتبط با این ارزش در کتاب فارسی ششم ابتدایی یافت نشد.

مظلومیت و ظالم و نجات یاران از دست دیوان مفاهیم مرتبط با ارزش ظلم‌ستیزی است. این مفاهیم در درس‌های پنجم و نهم در

به صورت مناسبی به آن پرداخته می‌شود، جرئت بر اظهارنظر شخص در برابر جمع را تقویت می‌کند که این از ارزش‌های اجتماعی به‌دست‌آمده از سند نمی‌باشد.

در این کتاب مضامین و عبارات به‌صورت غیرمستقیم به ارزش‌های اجتماعی سند تحول اشاره داشتند و این به معنای آموزش غیرمستقیم این ارزش‌هاست و البته بسیار کم به صورت مستقیم به آن ارزش‌ها اشاره شده است. مثلاً در مورد وطن‌دوستی به صورت مستقیم این عبارت آمده بود که «ما میهن اسلامی خود را دوست داریم»؛ اما در اکثر موارد به صورت غیرمستقیم به ارزش‌های اجتماعی دلالت داشتند.

در کتاب فارسی پایه اول به ارزش خانواده بیش از دیگر ارزش‌های اجتماعی توجه شده و بعد از آن به وطن‌دوستی توجه زیاد و مناسبی شده است؛ همچنین به مکان‌های عمومی همچون مسجد نیز به شایستگی توجه شده است.

در کتاب فارسی اول ابتدایی به ارزش‌های اجتماعی امانت‌داری، انصاف در روابط دیگران، تولی و تبری، خدمت به محرومان، صلح‌جویی، ظلم‌ستیزی، عدالت، کارآمدی اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و مهرورزی توجه نشده بود.

۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پیرامون کتاب فارسی ششم ابتدایی

در کتاب فارسی ششم دبستان برای انتقال ارزش‌ها بیشتر از متن دروس استفاده شده است. از میان ارزش‌هایی که در کتاب فارسی ششم دبستان به آنها توجه شده، ارزش ایثار، وطن‌دوستی، توجه شایسته‌ای به آنها شده است.

برای ارزش‌های احترام به دیگران، خانواده، ظلم‌ستیزی، کارآمدی اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و تعاون مصادیق بسیار کم و محدودی یافت شد.

در مورد تصاویر کتاب باید گفت که تصاویر به‌کاررفته که منتقل‌کننده ارزش‌های اجتماعی بودند، برای ارزش‌های ایثار، و وطن‌دوستی به‌کار رفته‌اند و متعلق به فصل سوم کتاب بودند و این لزوم به‌کارگیری تصاویر برای دیگر ارزش‌ها و همچنین استفاده از تصاویر بیشتر برای سرتاسر کتاب را نشان می‌دهد.

فعالیت‌ها، پرسش و تمارین کتاب فارسی ششم دبستان شامل

ارزش توجه شده است. تصویر مرتبط با این ارزش در صفحه ۵۱ درس شش آمده است و بخش فعالیت‌های صفحه ۶۱ درس هشتم مربوط به این ارزش است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به تعریف ارزش اجتماعی، توانستیم ارزش‌های اجتماعی موردنظر سند تحول بنیادین را از این سند به دست آورده و براساس آنها به تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی بپردازیم و ضمن بررسی اهداف این کتاب‌ها به بررسی متن، تصاویر و پرسش‌ها و تمارین کتاب‌های درسی که از اجزای اصلی تشکیل‌دهنده کتاب درسی می‌باشند، پرداختیم. یافته‌های خود را پیرامون این ارزش‌ها در فصل سوم ارائه کرده و نتایج این تحقیق را به شرح ذیل ارائه خواهیم کرد:

۱. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پیرامون کتاب فارسی اول ابتدایی

با مقایسه اهداف ارزشی فارسی اول ابتدایی، از کتاب راهنمای معلم فارسی این پایه، با ارزش‌های اجتماعی به‌دست‌آمده از کتاب فارسی اول ابتدایی، این نتیجه به دست آمد که تمامی ارزش‌های اجتماعی به‌دست‌آمده از کتاب فارسی، مطابق با اهداف کتاب راهنمای معلم می‌باشد؛ لکن ارزش‌های اجتماعی مهرورزی و مسئولیت‌پذیری که از اهداف کتاب راهنمای معلم بود، در کتاب فارسی اول مصادیقی برای آن یافت نشد.

با توجه به اینکه این پایه تحصیلی آغاز آموزش‌های زبانی است و دانش‌آموزان سواد خواندن و نوشتن ندارند؛ در آموزش زبان از نگاره‌ها و تصاویر بیشتری استفاده می‌شود، به صورتی که بخش اول کتاب به نگاره‌ها اختصاص دارد؛ لذا به نظر می‌رسد از تصاویر به صورت مناسبی جهت انتقال غیرمستقیم ارزش‌ها استفاده شده و در آموزش از تصاویری که منتقل‌کننده ارزش‌های اجتماعی باشد، به طور مناسبی استفاده شده است.

در زمینه پرسش و تمرین این کتاب باید گفت تمرین‌های این کتاب در چند بخش با عناوین «باهم بخوانیم»، «به دوستانات بگو»، «ببین و بگو»، «بگرد و پیداکن» و «گوش کن و بگو» آمده است. در این تمرین‌ها نیز به ارزش‌های اجتماعی توجه شده بود، اما توجه به صورت چشم‌گیر نبود و تنها ارزش اجتماعی که از خلال تمرین‌ها

منابع.....

- ابوالعالی، خدیجه، ۱۳۹۲، «تحلیل کیفی متن: استقرا / قیاس»، *مطالعات معارف اسلامی و علوم تربیتی*، ش ۱، ص ۸۳-۱۰۲.
- اسکات، ویلیام، ۱۳۹۱، *تئوری حسابداری مالی*، ترجمه علی پارسائیان، تهران، ترمه.
- اکبری شلدوره، فریدون و دیگران، ۱۳۹۱، *کتاب معلم فارسی اول دبستان*، تهران، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی.
- ، ۱۳۹۷، *فارسی اول دبستان*، تهران، شرکت افست.
- ایمان، محمدتقی و محمودرضا نوشادی، ۱۳۹۰، «تحلیل محتوای کیفی»، *عیار پژوهش در علوم انسانی*، ش ۶، ص ۱۵۴.
- ایران‌زاده، نعمت‌الله و دیگران، ۱۳۹۷، *فارسی ششم دبستان*، تهران، شرکت افست.
- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*، ۱۳۹۱، تهران، شورای عالی آموزش و پرورش.
- حسن‌مرادی، نرگس، ۱۳۸۸، *تحلیل محتوای کتاب درسی*، چ دوم، تهران، آبیژ.
- رسولی، مهستی و زهرا امیرآشتیانی، ۱۳۹۰، *تحلیل محتوا با رویکرد کتب درسی*، تهران، جامعه‌شناسان.
- رعیت‌پیشه، علی محمد، ۱۳۹۲، *تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی، علوم تجربی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی از نظر مؤلفه‌های توسعه ظرفیت پژوهشی در سند تحول بنیادین*، مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی.
- رهنمائی، سیداحمد، ۱۳۹۶، *مبانی ارزش‌ها*، قم و تهران، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی و سمت.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، ۱۳۹۰، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- صافی، احمد، ۱۳۸۴، *آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمای تحصیلی و متوسطه*، چ چهارم، تهران، سمت.
- قاسم‌پور مقدم، حسین و دیگران، ۱۳۹۵، *راهنمای معلم فارسی ششم دبستان*، تهران، اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- قاسمی، حسین و محمود کاظمی، ۱۳۹۳، «تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، *نواوری‌های آموزش*، ش ۵۲، ص ۱۱۶-۱۰۰.
- مصباح، محمدتقی، ۱۳۹۰، *فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی*، تهران، مدرسه.
- مظاهری، حسن و دیگران، ۱۳۹۵، «بررسی سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی از منظر اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش»، *نواوری‌های آموزش*، ش ۵۹، ص ۳۶-۷.
- معزی، لیلا و رضا زارعی، ۱۳۹۵، «تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول در مورد ترویج و تعمیق فرهنگ حجاب براساس اهداف سند تحول بنیادین»، *زن و جامعه*، ش ۳، ص ۲۰۸-۱۹۳.

بخش‌های درک مطلب، درست و نادرست، درک و دریافت، کارگاه درس پژوهی، دانش زبانی، واژه‌آموزی، خوانش و فهم، گوش کن و بگو می‌باشد. در این کتاب فعالیت‌ها و تمرین‌های گروهی مانند صندلی صمیمیت، و نمایش حذف شده است؛ لذا برخلاف کتاب‌های فارسی پایه‌های قبل به مشارکت اجتماعی، کارگروهی و حتی بحث گروهی دانش‌آموزان توجهی نکرده است.

در برخی از تمرین و فعالیت، به برخی از ارزش‌های اجتماعی از جمله احترام به دیگران، ایثار، کارآمدی اجتماعی، وحدت ملی و انسجام اجتماعی و وطن‌دوستی توجه شده که در بخش‌های درک مطلب، کارگاه درس پژوهی، بوده، که البته برای همه ارزش‌های ذکرشده فقط یک مصداق در تمرین و فعالیت‌ها یافت شد.

در اهداف دروس کتاب فارسی ششم به ارزش‌های خدمت به محرومان، ظلم‌ستیزی، کارآمدی اجتماعی، و مهرورزی توجه نشده بود؛ ولی در خود کتاب برای این ارزش‌ها مصادیقی یافت شد. همچنین به تمامی ارزش‌های اجتماعی که در اهداف کتاب به آنها توجه شده بود در کتاب فارسی توجه شده بود، ولی فراوانی و نیز پراکندگی این ارزش‌ها در کتاب بسیار کم است.